

УДК 159.922.7

ГОРБАТЮК Ю.П.

Наук. керівник: КАЗЬМЕРЧУК А.В., канд. пед. наук

м. Житомир

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

На сьогодні проблема агресивної поведінки підлітків досить актуальна. Особливу тривогу викликає зростання кількості неповнолітніх із девіантною поведінкою, що виявляється в асоціальних діях (алкоголізм, наркоманія, порушення громадського порядку, хуліганство, вандалізм тощо).

Ми є свідками змін всієї соціальної структури суспільства, інтенсивних процесів розшарування населення за майновою ознакою, стосовно різних форм власності. На ґрунті соціальних протиріч виникають міжгрупові й міжособистісні конфлікти. Посилилась демонстративна та зухвала поведінка підлітків, у крайніх формах стали виявлятися жорстокість і агресивність. З'являються все нові види відхилення поведінки: підлітки беруть участь у воєнізованих формуваннях політичних організацій екстремістів, займаються проституцією та сутинерством [1].

Різні вчені розглядають агресію як результат певної поведінки, що має негативні правові, моральні, емоційні аспекти. Агресивність розуміється як власність людини, а стан агресії визначає її емоційну сторону (А.А. Реан, Н.Д. Левітов, Л.М. Семенов, В.А. Аверін, В.П. Зінченко, Б. Г. Мещеряков та ін.).

У зарубіжній психології агресію, в якій би формі вона не виявлялася, розглядають як поведінку, спрямовану на заподіяння шкоди або збитку іншій особі (З. Фрейд, К. Лоренц, Л. Берковіц, Н. Зільманн, Р. Берон, Р. Міллер, Дж. Доллард, А. Бандура та ін.)

Питанням профілактики та корекції агресивної поведінки підлітків присвячені роботи психологів О. Лящ, Н. Малікової, А. Петрової тощо.

Слово агресія походить від латинського "aggredi", що означає "нападати". До початку XIX ст. агресивною вважалася будь-яка активна поведінка, як доброзичлива, так і ворожа. На сьогодні поняття має багато визначень.

Підхід до визначення поняття "агресія" психолога Т. Гобса, ґрунтується на тому, що всі люди за своєю природою егоїстичні брутальні й жорстокі, агресія закладена в підсвідомості як інстинкт, саме через "тваринну" сторону людської натури.

За визначенням А. Реана, агресивність – це готовність до агресивних дій відносно іншої особи, які забезпечуються готовністю особистості сприймати й інтерпретувати поведінку іншого відповідним чином. Агресивність як особистісна риса входить до групи таких якостей, як ворожість, образливість, недобррозичливість і т. д. У зв'язку з цим А. Реан виді-

ляє потенційно агресивне сприйняття та потенційно агресивну інтерпретацію як стійку особистісну особливість світосприйняття і світорозуміння [3].

З точки зору психофізіології, агресивна поведінка – це комплексна взаємодія різних відділів нервової системи, нейромедіаторів, гормонів, зовнішніх подразників і засвоєних реакцій.

На нашу думку, агресивними називаються такі дії й таке відношення людини, яке, будучи ворожим, у той же час не викликається будь-якими об'єктивними причинами, не може бути виправдане обставинами, що склалися, або міркуваннями морального чи юридичного характеру, зокрема – необхідністю самооборони або захисту.

Агресія в підлітковому віці проявляється, насамперед, у дитини під час відвідування колективу стосовно людей, які її оточують. Це може бути як фізична агресивна поведінка, так і вербальне вираження агресивності. Меншою мірою агресія виражена щодо неживих предметів. Прихованою формою агресії є аутоагресія – агресія направлена на себе, яка є найнебезпечнішою з усіх форм підліткової агресії. Саме через неї в майбутньому виникає велика кількість психологічних проблем. Прояви агресії різні. На думку А. Басса, агресію можна описати, використовуючи три основні шкали: фізична–вербальна, активна–пасивна, пряма–прихована [3].

Проблема агресивності в підлітковому віці пов'язана з двома основними факторами: період статевого дозрівання і перехід від дитинства до дорослого життя. У зв'язку з неготовністю дітей до самостійного життя, проблемами, відповідальністю, цей перехід супроводжується психоемоційними порушеннями, дуже часто виражається агресією в підлітків.

Одним із провідних факторів, що спричинюють виникнення агресії серед підлітків є агресія у період статевого дозрівання, проте з боку дорослих у цей період не можна відповідати агресією, це призведе до замкнутості та аутоагресії.

Не менш важливим фактором є дорослішання неготового до дорослого життя підлітка, виражене в суперечливих діях: з одного боку він хоче самостійності, з іншого – боїться її, не готовий до неї, через це в нього виникає велика кількість суперечностей, розібратися з якими підлітку важко. У цей момент головне не віддалитись від нього, спробувати зрозуміти, поспівчувати, заспокоїти, розмовляти з ним на рівні, як з дорослим, в тому числі про серйозні речі.

Боротися з підлітковою агресією набагато важче, ніж з дитячою, оскільки соціальне оточення підлітка більш розширене. Вбачаючи постійні негаразди у взаємодії з батьками, діти віддаляються, створюючи напружені, конфліктні стосунки. Наприклад, у компанії однолітків його вважають окремою, самостійною, унікальною особистістю, з його думкою рахуються, на протипагу цьому – удома його не сприймають, це сприяє виникненню агресії. Сім'я є одним з основних факторів соціалізації та головним джерелом живих прикладів агресивної поведінки для більшості дітей [4].

У результаті аналізу агресивної поведінки можемо узагальнити, що підлітковий вік – це той віковий проміжок у якому рівень агресивності, в силу фізіо-

логічних факторів та психологічних особливостей розвитку, досягає максимуму, що спонукає нас до подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агресия у детей и подростков / под ред. Н. М. Платоновой. – СПб.: Речь, 2004. – 336 с.
2. Годфруа Ж. Что такое психология? / Ж. Годфруа / пер. с фр. под ред. Г.Г. Аркелова. – Т. 2. – М., 1992. – 491 с.
3. Медіа культура особистості: соціально-психологічний підхід: навч.-метод. посіб. / За ред. Л. А. Найдьоновой, О. Т. Барішпольця. – К.: Міленіум, 2009. – 440 с.
4. Шкарлатюк К. І. Агресія та здатність до прогнозування в підлітковому віці / К. І. Шкарлатюк // Психологічні перспективи. – Вип. 17. – Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк. – 2010. – С. 273-280.

УДК 616.89:355.422

ГРИДКОВЕЦЬ Л.М., канд. психол. наук, доц.
м. Київ

СТРАТЕГІЇ ТА УМОВИ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІТЕРАНАМ ІЗ УРАХУВАННЯ КРИЗОВОГО КОНТЕНТУ

Говорячи про тему психологічної та соціальної допомоги та реабілітації учасників бойових дій, основна увага, як правило, фахівцями зосереджується переважно на адаптаційних питаннях та питаннях, пов'язаних із подоланням посттравматичного стресового розладу [3]. Проте дана тема є набагато ширшою та глобальнішою.

По-перше, війна є своєрідним лакмусом психологічного резерву особистості, накопиченого нею як в процесі власного життя, так і в філогенезі власного роду [1]. При цьому, особа, що змогла позитивно "перепрацювати" попередній травматичний досвід [4], як правило активізує весь свій творчий потенціал в поствоєнний період, орієнтується на реалізацію власних екзистенційних цінностей і смислів. Натомість, при фіксації та витісненні в особистості раннього психотравматичного досвіду (а особливо за умов фіксації на травмі в родовому та сімейному анамнезі) відбувається інтеграція первинного травматичного досвіду у досвід бойової травми, що в свою чергу і стає потужним активізатором у розвитку посттравматичних розладів.

По-друге, умови й характер участі різних комбатантів у бойових діях суттєво відрізняються. Уже на сьогодні все частіше в консультативній психологічній практиці у ветеранів "0"-ї зони виникають травматичні переживання щодо осіб зі статусом учасників бойових дій, які не тільки не брали участі в бойових діях як таких, але й ніколи не перебували в зоні ведення вогню, проте успішно займалися бізнесом у зоні воєнного конфлікту, чинили аморальні вчинки, зай-

малися шахрайством. Оскільки однією з характеристик патріотично налаштованих комбатантів є загострене почуття справедливості, то питання наростаючої агресії щодо нечистих на руку командирів й однополчан (які по поверненню із зони бойових дій намагаються максимально отримати зиск зі статусу учасника бойових дій і засновують різного роду громадські організації та прагнуть посісти значне місце в політичній системі України) набуває актуальності.

По-третє, як зазначалося вище, багатьом комбатантам притаманне підвищене почуття справедливості. А з урахуванням наявності посттравматичних проявів, вони не завжди здатні чинити дії при "справедливому вирішенні питання" у рамках існуючого законодавства, що збільшує ризик здійснення ними не в моральному, а в юридичному просторі правопорушень із адміністративною чи кримінальною відповідальністю. Відповідно, існує нагальна необхідність урахування цього фактора в структурі юридичної, психологічної та соціальної допомоги таким учасникам бойових дій. Також існує ймовірність зростання здійснення учасниками бойових дій із посттравматичними стресовими розладами тяжких правопорушень чи навіть злочинів, що обумовлені їхнім психологічним і психічним станом. Відповідно, необхідно формувати поліцейські та судочинні команди, спроможні врахувати специфіку зазначеного контингенту осіб. А також необхідні міждисциплінарні команди для надання психологічної допомоги та психологічної реабілітації учасників бойових дій в умовах пенітенціарної системи.